

Dostál, Bořivoj

Časně slovanská žárová pohřebiště v katastru Břeclavi

In: Dostál, Bořivoj. *Břeclav-Pohansko. III, Časně slovanské osídlení*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1985, pp. 15-34

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122153>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II. ČASNĚ SLOVANSKÁ ŽÁROVÁ POHŘEBIŠTĚ V KATASTRU BŘECLAVI

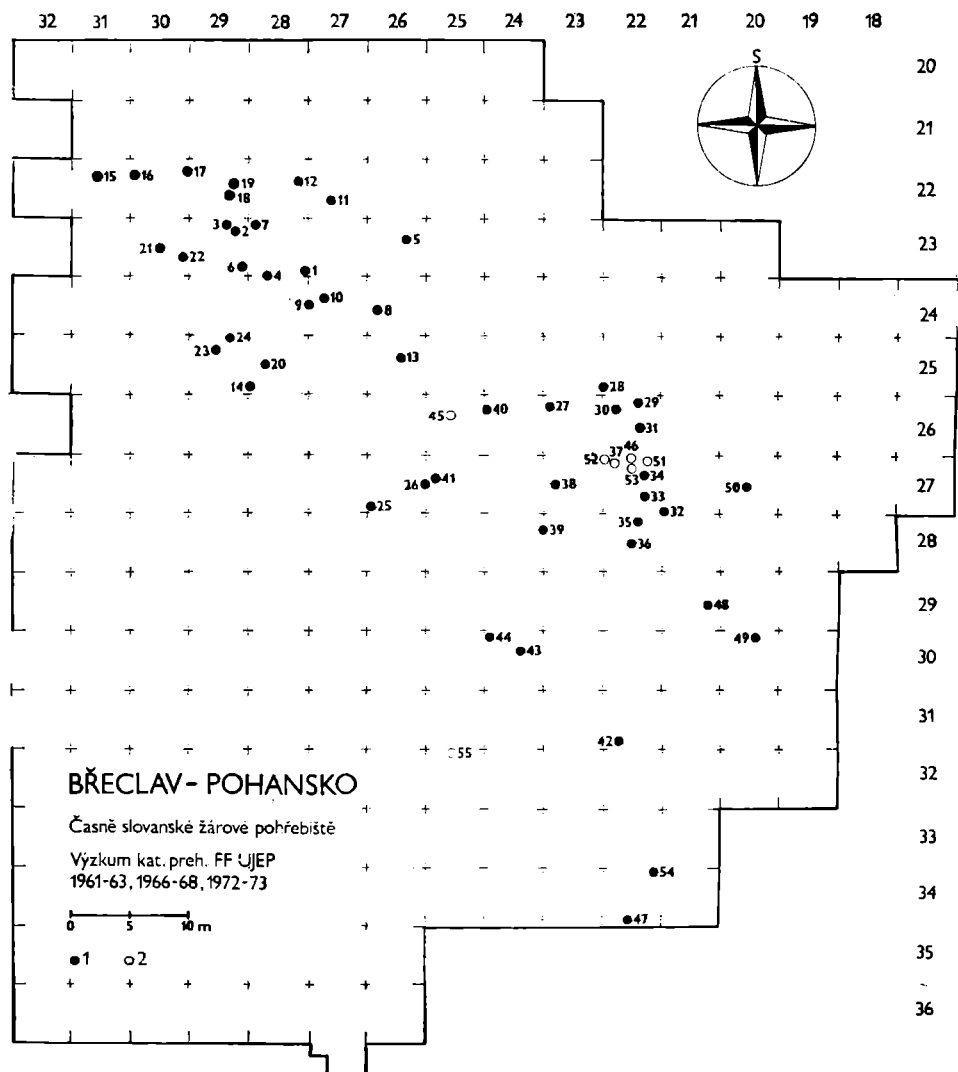
Časné slovanská a starohradištní žárová pohřebiště na Pohansku, v lese Trnava a ve Staré Břeclavi zkoumaná v rozmezí dvou desetiletí po druhé světové válce (mezi léty 1947—1967), rozmístěná na levém břehu Dyje (každé leží asi 1 km východně od ní) ve vzájemné vzdálenosti 5—6 km (*obr. 1*), skýtají jedinečnou možnost studovat je současně. Dovoluje to konfrontovat poznatky z jednotlivých lokalit, navzájem je doplňovat a upřesňovat. Postupně probereme poznatky získané z výzkumu těchto pohřebišť a vztahující se k pohřebnímu ritu, k jejich keramice a ostatnímu inventáři a pokusíme se vytěžit údaje k jejich datování a demografii.

POHŘEBNÍ RITUS

A. Žárové hroby na Pohansku byly zřejmě umístěny v mělkých jamkách, o jejichž tvaru nemáme většinou přesnější představu, neboť byly vyryty v povrcho-
vém humusu, silném asi 50 cm. Zjistitelná byla pouze jejich hloubka: kolísala mezi 25—50 cm. Maximálně tedy dosahovalo dno hrobů úrovně podloží. Pouze u hrobu 54 byl zaregistrován kruhový zásyp o průměru 30 cm (*tab. I:6*). U jámových hrobů lze usuzovat na velikost hrobové jámy z plochy, na níž byly rozhozeny spálené kosti: u hrobu 46 je uváděn průměr 20 cm, u hrobu 45 průměr 40—50 cm a u hrobu 37 průměr 70—80 cm; průměr jam tedy kolísal od 20 do 80 cm.

Z 55 hrobů bylo 7 jámových (hr. 37, 45, 46, 51, 52, 53, 55) a ostatních 48 bylo popelnicových.

Popelnicové hroby obsahovaly zpravidla po jedné nádobě, pouze ve třech hrobech byly dvě celé nádoby (hr. 6, 20, 48) a ve čtyřech dalších hrobech byla jedna celá nebo aspoň úplně rekonstruovatelná nádoba a jeden fragment (hr. 3, 10, 12, 35). V hrobě 6 byl dokonce fragment třetí nádoby. Vzhledem k mělkosti hrobů mělo značné množství popelnic odorané okraje nebo horní části (hr. 2, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 42, 43, 44, 47, 49, 50), z nichž však čtyři byly kresebně rekonstruovatelné (hr. 11, 22, 35, 44). U řady zachovalých nádob bylo pozorováno, že stály na dně (*tab. I:1, 3, 4; II:1—6*) a lze tudíž předpokládat, že i nádoby rozbité (většinou druhotně při orbě), z nichž se zachovala jen větší či menší část, původně stály. Pouze ve třech případech bylo pozorováno, že popelnice ležely na boku (hr. 10, 39, 43 — *tab. I:5*). Jámy popelnicových hrobů měly asi stejné rozměry jako u hrobů jámových; dokládá to hr. 54, u něhož byl zachycen kruhový zásyp o průměru 30 cm, a hr. 44, v němž byly kolem nádoby rozhozeny kosti na ploše o průměru 80 cm. Úprava hrobových jam byla prostá; pouze u hr. 4 bylo konstatováno, že spodek nádoby byl obložen kameny. Též u popelnic z hr. 24 stál větší kámen (*tab. I:4*). Při výskytu dvou nádob v hrobě nebylo většinou možné rozlišit jejich vzájemné umístění, neboť obě byly rozbity a střepy ležely na jedné hromádce (*tab. I:2*). Pouze v hr. 20 stály

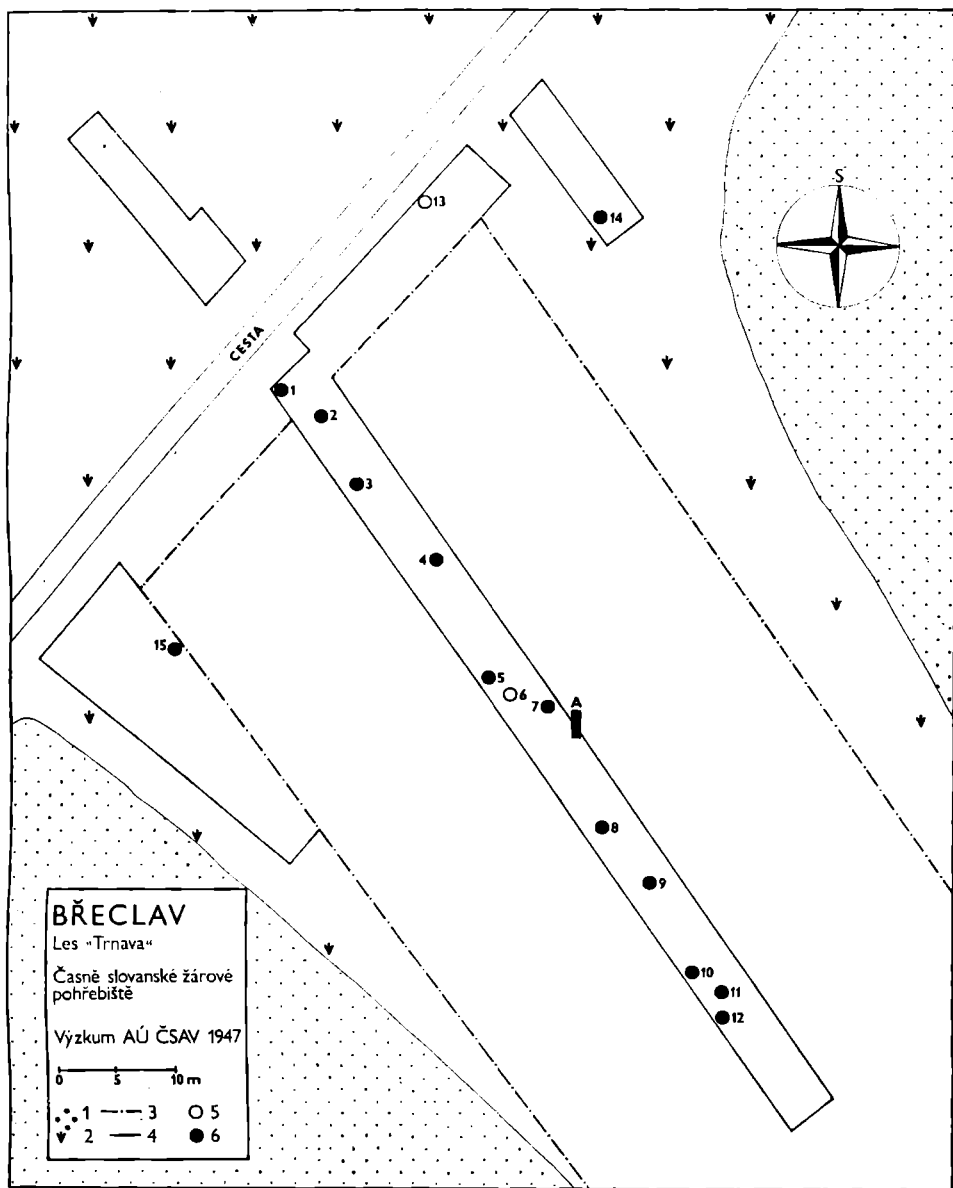
Obr. 3. Břeclav-Pohansko. Plán časné slovanského žárového pohřebiště.
 Vysvětlivky značek: 1 — popelnicové hroby; 2 — jámové hroby.

nádoby vedle sebe (*tab. I:3*), přičemž obě byly popelnicemi, a v hr. 48 jedna nádoba stála a druhá byla ve střepích nad ní (*tab. I:4*).

Spálené pozůstatky kostí nebyly v nálezové zprávě registrovány v pěti hrobech (hr. 14, 15, 18, 39, 40) a kosti ze tří hrobů (hr. 1, 8, 19) se později ztratily. V popelnicových hrobech byly kosti většinou uloženy jen v urně, pouze ve dvou případech (hr. 32, 41) byly rozhozeny i kolem ní.

V žárových hrobech na Pohansku se jako milodar objevily další nádoby (hr. 3, 6, 10, 12, 35, 48), přezky (hr. 1, 38), šipka (hr. 4), nože (hr. 7, 23, 32), železná šídlo (hr. 9), železný pásek (hr. 16), závěsné kování z vědra (hr. 31), skleněný korál (hr. 32) a spálené zvířecí kosti (hr. 4, 12, 38, 47, 51).

Hroby byly rozmístěny nepravidelně ve vzájemných vzdálenostech 1–5 m

Obr. 4. Břeclav. Les Trnava. Plán časně slovanského žárového pohřebiště. Vysvětlivky značek: 1 — les; 2 — louka; 3 — oplocení školky; 4 — hranice výkopu; 5 — jámové hroby; 6 — popelnicové hroby

a vytvářely pruh přibližně 75 m dlouhý a 25 m široký, táhnoucí se od SZ k JV (obr. 3). V rámci tohoto pruhu bylo možné pozorovat dvě skupiny (SZ řidší, JV hustší); několik hrobů však leželo mimo ně ve značných vzdálenostech (kolem 15 m).

B. Žárové hroby v lese Trnava byly rovněž zapuštěny v povrchovém humusu, v hloubce mezi 30—50 cm, takže hrobové jámy nebylo možné rozlišit. Pouze u hr. A se rýsovala obdélníková jáma 180 × 60 cm), v níž byly uhlíky, kůstky a rozbitá nádoba.

Ze 16 hrobů zjištěných při výzkumu v roce 1947 byly dva (hr. 6 a 13) jednoznačně jámové, v dalších dvou (hr. 2 a 5) byly kromě přepálených kůstek jen střípky, o nichž není jasné, zda pocházejí z popelnice nebo z milodarové nádoby (vhozené na hranici nebo do hrobu) a 12 hrobů bylo popelnicových; k nim můžeme připojit ještě 6 popelnic zachráněných v dřívějších letech náhodně.

Popelnicové hroby obsahovaly většinou po jedné nádobě, ve dvou hrobech (hr. 4 a 10) byly nádoby dvě, z toho vždy jedna více rozbitá a nerekonstruovatelná; druhá nádoba byla patrně použita jako milodar již na hranici a do hrobu se dostaly její poškozené zbytky. Všechny zachovalé popelnice v hrobech stály a byly zaplněny spálenými kostmi zpravidla do poloviny. Pouze v hr. 8 byla spodní část nádoby obrácená dnem vzhůru; zda byl takto již původně pohřeb přikryt nebo zda k obrácení nádoby došlo druhotně, není známo. V hr. A s obdélníkovitou jámou byly střepy z nádoby rozhozené. Ve čtyřech případech bylo pozorováno, že střepy a uhlíky se nacházely též v okolí popelnice (hr. 4, 10—12). Další rituální zvláštnosti nebyly zaregistrovány.

Na pohřebišti v lese Trnava se v hrobech kromě popelnic objevily jako milodar další nádoby (hr. 4, 10), a v jednom případě amorfni železný předmět, patrně nůž (hr. 8).

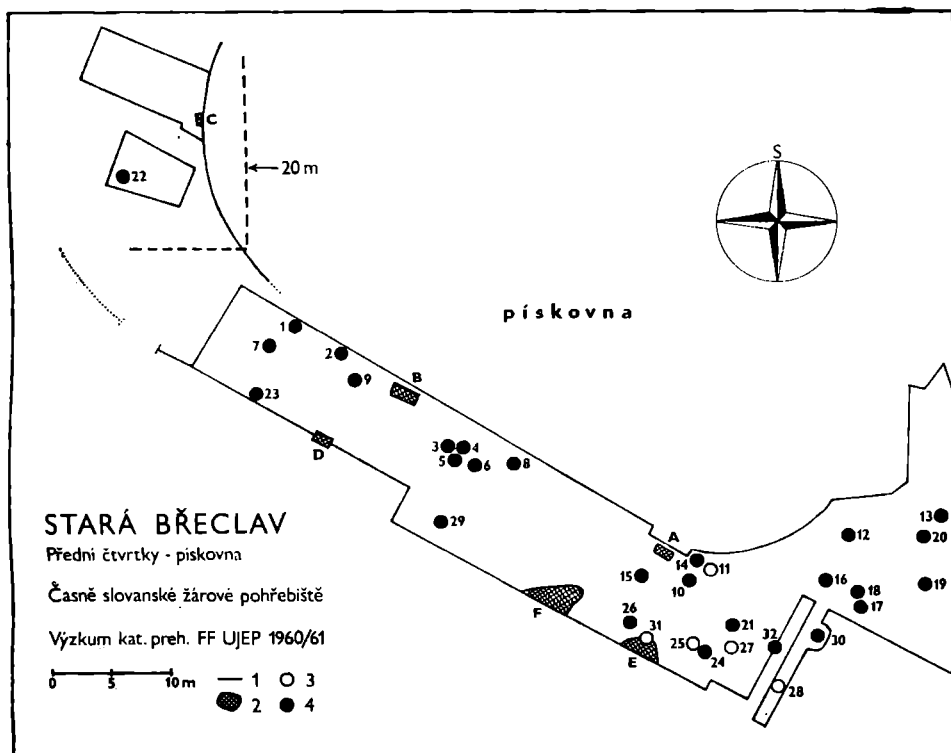
I když z pohřebišť byl prozkoumán jen výsek, zdá se, že i tam tvořily hroby pás asi 75 m dlouhý, táhnoucí se ve směru SZ-JV (obr. 4). Jednotlivé hroby byly mezi sebou vzdáleny 1—10 metrů; běžné byly spíše větší vzdálenosti.

C. Žárové hroby ve Staré Břeclavi byly též hloubeny jen v povrchovém humusu silném 45—50 cm, takže tvar hrobových jam byl nejspolehlivější. Jen u hr. 23, který byl objeven ve strženém profilu pískovny, se ukázala kruhová hrobová jáma o průměru 20 cm a hloubce 55 cm. Obdobné byly zřejmě i další hrobové jámy. Jejich hloubka kolísala mezi 20—55 cm.

Z 34 prozkoumaných hrobů bylo 6 jámových (hr. 11, 20, 25, 27, 28, 31) a 28 popelnicových.

Popelnicové hroby obsahovaly vždy jen jednu nádobu — urnu; pouze v hr. 13 byl ještě střep z další nádoby. Mělké uložení hrobů způsobilo, že řada popelnic měla odorané okraje (tab. XII:1; hr. 2, 4, 6, 7, 8, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 22, 30, 32, 34). Většina popelnic v hrobových jamách stála (tab. XII:1—4), pouze v hr. 9 byla popelnice obrácena dnem šikmo vzhůru (tab. XII:5). Další rituální zvláštností je starý obdélníkový otvor na nádobě z hr. 3 (tab. XIII:3) srovnatelný s okénky na nádobách z doby římské (BORKOVSKÝ 1940, 53—54; POBORSKÝ 1961, 76).

Spálené kosti s popelem zpravidla zaplňovaly popelnici po hrdlo a byly uloženy jen v ní. Pouze v hr. 13 byl ženský pohřeb uložen v urně a druhý, mužský pohřeb

Obr. 5. Stará Břeclav. Přední čtvrtky. Plán časné slovanského žárového pohřebiště. *Vysvětlivky značek:* 1 — hranice výkopu; 2 — žároviště; 3 — jámové hroby; 4 — popelnicové hroby

pod urnou. V každém hrobě byly zpravidla uloženy pozůstatky jednoho jedince, s výjimkou zmíněného hr. 13 a hr. 19, kde v jedné popelnici byly kosti muže a ženy. Pouze u dvou rozoraných nádob, označených jako hr. 14 a 22, nebyly zjištěny zbytky kostí vůbec a v hr. 23 a 26 jich bylo tak málo, že nebyly antropologicky hodnoceny. Zajímavé je, že v hr. 1 byly kosti v popelnici uloženy v anatomickém pořádku.

V starobřeclavských žárových hrobech se vzácně vyskytly vedle keramiky i další milodary: ptačí kosti (hr. 9), nože (hr. 6, 13), pinzeta (hr. 17), korálky (hr. 21), úštěp (hr. 27), drobné bronzové plíšky (hr. 31).

Z rituálního hlediska je zajímavé, že ve Staré Břeclavi byla patrně zachycena místa pohřebních hranic (tzv. ustriny); prokázáno se to zdá být zejména u žároviště D, kde byly zjištěny spálené pozůstatky muže a fragmenty tří nádob.

Prozkoumaná část starobřeclavského pohřebiště představovala rovněž pruh orientovaný od SZ k JV, dlouhý asi 95–100 m a široký na JV okraji 20 m (obr. 5). Jevidly se tam dvě skupiny hrobů vzdálené navzájem asi 15 m; v jejich rámci byly hroby zcela nepravidelně rozmístěny, buď téměř vedle sebe nebo v dvou- až pětimetrových vzdálenostech.

D. Shrňeme-li poznatky o pohřebním ritu časné slovanských pohřebišt v aluviální nivě dolní Dyje nad jejím soutokem s Moravou, zjišťujeme řadu společných

znaků. I když ani u jednoho ze zkoumaných pohřebišť nevíme, zda bylo prozkoumáno celé (naopak u pohřebiště v lese Trnava a ve Staré Břeclavi je jisté, že byly prozkoumány jen části), nasvědčují prokopané části, že byla zhruba stejně veliká. Na Pohansku bylo sice nejvíce hrobů (55), ale tam jde o plochu systematicky prozkoumanou, i když později porušenou velkomoravskou stavební činností. Plocha, na níž se hroby nacházely, zaujímá něco přes 2 000 m² (obr. 3). Ve Staré Břeclavi byl zřejmě prokopán středem pohřebiště pruh 10 m široký (obr. 5); tím lze vysvětlit, proč tam bylo vykopáno jen 34 hrobů. Podle krajních hrobů na JV straně lze soudit, že pohřebiště bylo široké asi 20 m a celá jeho plocha činila asi 1 900 m² — tedy zhruba stejně jako na Pohansku, což opravňuje k odhadu o přibližně stejném počtu hrobů. Na pohřebišti v lese Trnava bylo prokopáno jen 570 m² se 16 hroby, a to jako čtyřmetrový pruh dlouhý 70 m, vedoucí středem pohřebiště (obr. 4); vzdálenost krajních hrobů v šířce byla sice 50 m, ale šlo již o hroby izolované; budeme-li počítat s průměrnou šířkou pohřebiště kolem 30 m, pak jeho celková plocha nepřesáhla rovněž zhruba 2 000 m². Byla-li hustota hrobů stejná jako na předešlých lokalitách, pak by se počet hrobů na této ploše přibližoval šedesáti. Oprávněnost těchto počtů je potvrzována tím, že všechna popsaná pohřebiště tvoří pruh orientovaný od SZ k JV. Stejně bylo orientováno i pohřebiště v Dessau-Mosigkau, jehož celková plocha činila asi 1 500 m² (měříme-li vzdálenosti krajních hrobů) a počet hrobů dosahoval 47 (HOFFMANN 1962, Abb. 2). Též náznak dvou skupin hrobů na Pohansku a ve Staré Břeclavi se jeví jako pozoruhodná shoda. Nevíme přirozeně, zda pohřebiště nepokračují po jisté vzdálenosti dalšími skupinami hrobů, jak to ve Staré Břeclavi naznačuje ojedinělý hrob 22, který ležel asi 40 m od hr. 7, který byl okrajovým hrobem v SZ skupině tamějších hrobů. Musíme na jedné straně počítat se skutečností, že nepřilíš vzdálené pohřebiště v Přítlukách mělo 436 hrobů (POULÍK 1960, 32) a že tudíž i zdejší pohřebiště by mohla být větší, na druhé straně není vyloučeno, že počet přibližně 60 hrobů, kterého patrně dosahovala tři zkoumaná pohřebiště, odpovídá jisté společenské a sídlištní jednotce nebo jednotkám, které byly v 6.—8. století nejběžnější. Šedesát hrobů zanechala při 200—250letém trvání pohřebiště při 20—25tiprocentní mortalitě společenská jednotka o 6—8 lidech. Uvážíme-li, že na všech třech pohřebištech vytvářely hroby dvě skupiny, a dospívají-li novější studie k závěru, že raně středověké rodiny měly nejčastěji 3—4 členy (NEUSTUPNÝ 1983, 33), pak lze předpokládat, že na uvedených pohřebištech byly zachyceny hroby dvou rodin. Ostatně již J. POULÍK si při hodnocení pohřebiště v Přítlukách povšiml, že žárové hroby vytvářejí skupiny až o 30 popelnicích (POULÍK 1960, 33, 37), což by odpovídalo jedné rodině pohřbívající na stejném místě v průběhu zhruba dvou století.

Hrobové jámy byly všude mělké, hluboké jen 20—50 cm, takže nezasahovaly pod povrchovou humusovitou vrstvu a nebylo tudíž možné zjistit jejich obrysy. Z náhodných pozorování v jednotlivých případech lze usuzovat, že popelnicové hroby byly v kruhových jamkách o průměru 20—30 cm, kdežto u jámových hrobů se dá počítat z rozhození zbytků hranice s průměrem od 20 do 80 cm. Jen u hr. A v lese Trnava byla větší obdélníková jáma. Prosté nevelké jámy bez dalších konsrukci předpokládá u popelnicových hrobů na území Polska H. ZOLL-ADAMIKOWA, zatímco jámové hroby na tomto území mají obrysy nejen kruhové, oválné a nepravidelné, ale též čtyřboké a protáhle oválné, odpovídající v mladší fázi rozměrům jam kostrových hrobů (1979a, 65—66). Mohl by tedy být hr. A

dokladem pozdějšího způsobu žárového pohřbívání, čemuž by nasvědčovala i vyvinutá nádoba, kterou obsahoval (*obr. 19:3*).

Poměr jámových a popelnicových hrobů je na všech třech pohřebištích přibližně stejný: na Pohansku v a lese Trnava tvoří jámové hroby 12,5 %, ve Staré Břeclavi 17,6 % všech hrobů.

U jámových hrobů nebyla registrována žádná další úprava. I popelnicové hroby byly převážně velmi prosté; jen u hr. 4 a 24 na Pohansku bylo kamenné obložení. Popelnice v hrobech téměř vždy stály; jen třikrát ležela na Pohansku popelnice na boku (hr. 10, 39, 43) a dvakrát byla popelnice obrácena dnem vzhůru (St. Břeclav, hr. 9; les Trnava, hr. 8).

Pozůstatky hranice s přepálenými lidskými kostmi byly v popelnicových hrobech umístěny většinou jen v popelnici. Pouze na Pohansku dvakrát (hr. 32, 41) a ve St. Břeclavi jednou (hr. 13) byly kůstky i mimo popelnice v hrobové jámě. Antropologický rozbor kosterných pozůstatků ze žárových hrobů přinesl zajímavý poznatek: ve St. Břeclavi v hr. 13 a 19 a na Pohansku v hr. 20 a 55 byly zjištěny pozůstatky starších mužů a mladších žen, což připomíná slovanský zvyk doložený písemně sv. Bonifácem-Winfridem v polovině 8. století (NIEDERLE 1911, 104, 248; PREIDEL 1962, 275), že totiž žena při smrti svého muže ho dobrovolně následovala a byla s ním spálena na stejné hranici. V jiném případě byly v hr. 4 na Pohansku zjištěny kosti zralého muže a malého dítěte. S rituálními představami snad souvisel otvor v boku popelnice v hr. 3 ve St. Břeclavi, který údajně dával duši možnost uniknout z tělesných pozůstatků nebo se do nich vracet.

Přídavkové nádoby a další inventář včetně spálených zvířecích kostí jsou v žárových hrobech velmi vzácné a vesměs se zdá, že prošly žářem hranice, takže zřejmě hrály jistou úlohu při pohřebních obřadech před spálením nebožtíka nebo při spalování, ne však už při vlastním ukládání do hrobu. Svědčí o tom např. žároviště D ze St. Břeclavi, v němž byly nalezeny zlomky tří nádob a pozůstatky mrtvého, které z neznámých důvodů již nebyly uloženy do hrobu. Zároveň tento objev, který se ve St. Břeclavi opakoval v několika — i když méně výrazných — případech, nasvědčuje, že nebožtíci ukládání v této oblasti do plochých žárových hrobů, byli spalování mimo prostor hrobu, na odděleně stojící hranici, která vytvořila žároviště.

Doklady pozůstatků hranic, na nichž byli mrtví spalováni, jsou v celém slovanském světě velmi vzácné. H. ZOLL-ADAMIKOWA je uvádí vedle několika nejasných případů jen z Kornatky v Polsku a z Peresaže na Ukrajině; doklady bezpečně prokazatelných ustrin spatřuje v přepáleném podloží, ve zbytcích zuhelnatělých kusů dřev, v příslušné velikosti žároviště odpovídající možností zpopelnění člověka, v přítomnosti pozůstatků spálených lidských kostí (1979, 50—55). Na základě současných experimentů předpokládá, že hranice měla podobu hranolu (délka 2,5 m; šířka 1,2 m; výška 1,2—1,5 m), na jehož výstavbu bylo spotřebováno kolem 2 m³ dřeva skládaného roštovým způsobem (ZOLL-ADAMIKOWA 1979, 58—59). Pokud jde o místo spalování, nacházelo se všude ve slovanském prostředí zpravidla mimo hrob, většinou však zůstává otevřená otázka, kde k němu konkrétně docházelo. Zdá se, že ve St. Břeclavi tomu tak bylo přímo na pohřebišti, v příslušné literatuře se však uvažuje i o tom, že k slavnostnímu spálení docházelo na návsi, případně v posvátném háji (CABALSKA 1979, 132). Teprve po několika hodinách po vyhasnutí hranice bylo možné vybrat z popele pozůstatky kostí a uložit je do popelnice nebo přímo do hrobové jamky

snad v nějakém organickém obalu. Do popelnic a hrobů zjištěných velikostí by se nevešly zbytky celé hranice a tím se do jisté míry vysvětluje, proč se v nich objevuje tak málo milodarů. Milodary byly asi uloženy na hranici přímo k nebožtíkovi a v jejím žáru byly zničeny; jen náhodně se zbytky některých z nich dostaly do hrobů.

Časně slovanská žárová pohřebiště v břevclavském katastru patří do rozlehle zóny plochých žárových hrobů, rozkládající se u západních Slovanů v pásu táhnoucím se přes naše území do srbské oblasti na území NDR (zóna B podle ZOLL-ADAMIKOWÉ 1979b, 943, Abb. 1). Tato zóna navazuje na ploché žárové hroby v oblasti Ukrajiny (RUSANOVA 1976, 42—44, obr. 21), Rumunska (např. COMSA 1957, 309—312; NESTOR 1957) a Bulharska (VAŽAROVA 1976, 423—424) a je protikladem severních oblastí NDR a Polska, odkud neznáme žádné časně slovanské hroby, neboť tamější ritus zřejmě nezanechal stop pohřbů v zemi (zóna A podle ZOLL-ADAMIKOWÉ 1979, 942, Abb. 1; též ZEMAN 1979, 115, mapa 1). Podle uvedené autorky patří břevclavská žárová pohřebiště do fáze I, tj. do období, které se v keramické výrobě projevuje výlučným nebo převážným užíváním v ruce lepené nezdobené keramiky, s níž v některých oblastech vystupuje menší či větší část řemeslné nebo polospecializované keramické produkce (tj. obtáčená a zdobená keramika). Tuto fázi datuje do 6. a 1. poloviny 7. století (ZOLL-ADAMIKOWA 1975, 12—22; též 1979a, 208—209). Částečně ovšem břevclavská pohřebiště přesahují do její II. fáze.

KERAMIKA ZE ŽÁROVÝCH HROBŮ

A. Na Pohansku se z 48 popelnicových hrobů zachovalo 21 celých nádob, 2 okrajové střepy a 31 spodních částí nádob buď se značnou částí výdutě nebo jen s nevelkými zbytky stěn se dnem. Z 21 celých nádob patřilo 6 kusů nezdobeným a v ruce hotoveným expemlárům pražského typu a jeho derivátům (EISNER 1966, 139—142; PLEINEROVÁ-ZEMAN 1970, 721—722) mimo 3 dalších nezdobených nádob bez okrajů (hr. 7, 14, 16), které k nim lze připojit, 15 kusů zdobeným tvarům podunajským POULÍKOVA II. stupně (1948, 17), zpravidla při okraji obtáčeným (hr. 6, 8, 10, 13, 18, 19, 20, 23, 24, 34, 39, 41, 48). Z 33 neúplných nádob je ještě 8 zdobeno (hr. 9, 17, 28, 30, 31, 36, 42, 47), ostatní jsou nezdobené buď proto, že vůbec nebyly zdobeny, nebo že se z nich zachovala jen nezdobená část.

Z nádob pražského typu (hr. 1, 3, 6, 25, 32, 38) jsou dvě klasického štíhlého tvaru (*tab. 3:2; 10:6; VII:9*), další představují jeho méně výrazné varianty více soudkovitých obrysů (*tab. 1:1; 4:1; 6:2,4; 9:1; III:1; IV:1; V:2,4; VI:8*) nebo baňaté kusy s nápadně zúženým dnem (*tab. 2:1; III:4*), které by bylo možné přičíst k I. nebo IV. variantě I. PLEINEROVÉ, a jeden má nápadně široký terinovitý tvar (*tab. 11:5; VIII:4*) blízký VI. variantě téže autorky (1968, obr. 2: I, IV, VI). Většina exemplárů má hnědou barvu, pouze jeden je šedohnědý (hr. 1). Okraje jsou u tří nádob kolmé (hr. 25, 32, 38), u ostatních jsou mírně vyhnuté (hr. 1, 3, 6); pouze ve 2 případech jsou zaoblené (hr. 1, 32), u ostatních jsou seříznuty buď vodorovně (hr. 25, 38) nebo kuželovitě (hr. 3, 6). Dna jsou z vnější strany buď rovná (hr. 3, 6, 7, 32) až vypouklá (hr. 14) nebo mírně klenutá (hr. 1, 16, 25, 38), přičemž střed je jednou vystouplý (hr. 1) a jednou vchlípený (hr. 32);

z vnitřní strany jsou u čtyřech kusů dna zaoblená (dno přechází povlovným obloukem ve stěny a je velmi masivní — hr. 1, 3, 25, 38), u čtyřech kusů rovná (dno přechází ve stěny lomem — hr. 6, 14, 16, 32) a v jednom případě je klenuté (hr. 7). Na žádné nádobě pražského typu se nejeví stopy obtáčení. Polovina je vyrobena z hlíny promíšené drsným pískem (hr. 3, 6, 16) míšeným někdy se slídou (hr. 38), polovina obsahuje mimo to drobné kaménky (hr. 1, 7, 14, 25, 32). Povrch některých nádob je jemně drsný (hr. 1, 3, 38), u některých je vyhlazen v tenkou povrchovcu vrstvičku více či méně souvislou (hr. 6, 25, 32). Pouze menší část nádob je nápadně silnostěnná a těžká (hr. 32, 33, 35, 38), u ostatních je síla stěn úměrná velikosti nádoby. Obsah nádob pražského typu kolísal mezi 2,8—6,8 litru, v průměru se pohyboval mezi 3—4 litry.

Zdobené tvary podunajské (II. stupně) jsou zastoupeny 23 kusy (z toho 15 úplných a 8 neúplných). Jsou buď štíhlé vejčité (*tab. 8:3; 9:4; 10:2; VI:7; VII:3,7*), někdy s naznačeným lomem na největší výduti (*tab. 7:3; VI:2*), častěji však širší vejčité (*tab. 7:4; 10:1,4; 12:1; VI:1; VIII:1,6*) nebo soudkovité štíhlé (*tab. 4:3; 6:1; 7:1; 12:2; IV:3; V:1,7; VIII:8*) či širší (*tab. 3:1; 5:1,3; 6:3; 7:2; 8:4; 11:3; 13:1—3*), z nichž některé jsou téměř kulovité (*tab. 3:1; 13:2; tab. III:9; IX:5*), jiné válcovité (*tab. 8:4; VI:5*). Jsou převážně hnědé a šedohnědé, vzácněji téměř černé s odstíny šedi a hnědi (hr. 20b, 24, 31, 47). U většiny je hlína ostřena drsným pískem a kaménky (15 kusů — hr. 8, 9, 10a, 13, 15, 18, 19, 20b, 24, 34, 41, 47, 48a-b), kterých je někdy v hlíně nápadně množství (hr. 47, 48), u jiných představuje ostřivo jen drsný písek (8 kusů — hr. 6, 17, 20a, 23, 28, 31, 36, 39). Někdy lze v hlíně pozorovat i nepatrnou příměs slídy (hr. 6, 19, 28, 31, 36, 39), která se zřejmě dostala do ostřiva náhodně s pískem. Povrch většiny nádob byl vyhlazen v tenkou vrstvičku (hr. 9, 13, 19, 36, 48a—b), která se někdy ztrácí v horní části nádoby, kde je výzdoba; tam hlazení buď nebylo provedeno nebo bylo setřeno při mytí nádoby (hr. 6, 8, 10a, 15, 17, 18, 20a—b, 24, 28, 39, 41). Jenom menšina nádob má celý povrch jemně drsný (hr. 23, 30, 31, 34). U nádob z hr. 47 a 48 s velkým obsahem kaméneků v ostřivu je povrch nápadně hrbolatý, přestože je vyhlazen.

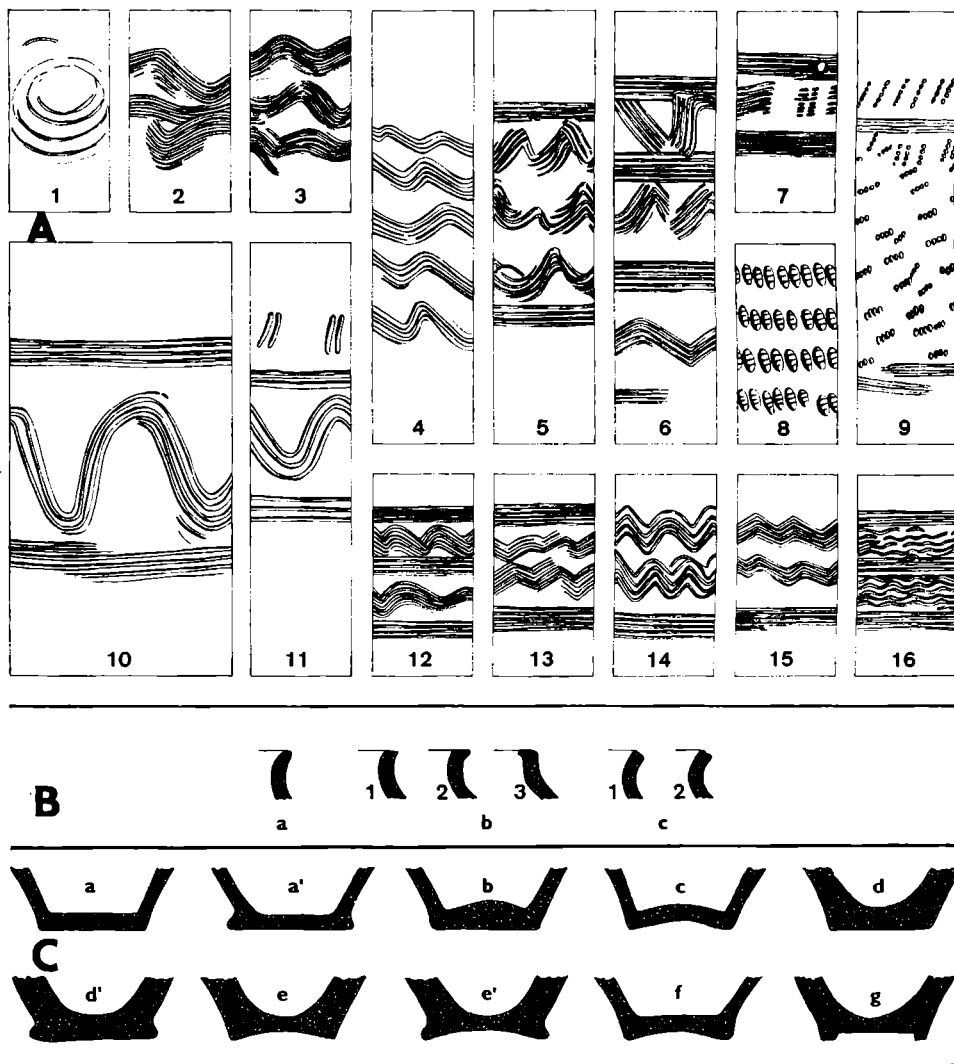
Okraje zdobených nádob jsou mírně vyhnuté (u nádob z hr. 23 a 34 jsou téměř kolmé), většinou zaoblené, vzácněji tupě kuželovitě seříznuté (hr. 6, 8, 20a—b, 34, 39). Společné všem zhobeným nádobám je, že jejich okraje vykazují jemné vodorovné rýžky po obtáčení.

Dna některých zdobených nádob jsou vypouklá, takže hrnce nemají náležitou stabilitu (hr. 8, 18), většinou jsou však klenutá (hr. 6, 9, 13, 15, 20a—b, 28, 31, 34, 39, 47, 48a—b), v menším počtu případů rovná (hr. 10a, 17, 23, 24, 41) a jen výjimečně s obvodovým výstupkem a s vtačenou kruhovou značkou (*tab. VIII:3*). Z vnitřní strany je řada den zaoblených (hr. 6, 8, 20a—b, 23, 28, 41, 48b), další jsou rovná (hr. 9, 10, 13, 17, 18, 31, 36, 39, 47), vzácněji klenutá (hr. 15, 19, 24, 34, 48a).

U nádob, z nich se zachovaly jen nejspodnější části a o nichž nevíme, patří-li pražskému či podunajskému typu, jsou dna většinou vně rovná (hr. 5, 11, 26, 29, 43) až vypouklá (nádobky se kývou — hr. 2, 4, 44, 50) a méně klenutá (hr. 12, 42, 49). Z vnitřní strany jsou buď zaoblená (hr. 2, 4, 26, 44) nebo rovná (hr. 5, 11, 29, 42, 43, 49, 50), případně klenutá (hr. 12). V jednom klenutém dně byla též důlková značka (*tab. IX:1*).

Výška nádob podunajského typu kolísá mezi 14,2 až 24 cm, obsah se pohybuje mezi 0,96—4,56 litru; nejčastěji bývá kolem tří litrů.

Výzdoba na nádobách podunajského typu sestává nejčastěji z pásů vodorovných rýh, dále z vícenásobných vlnic (obr. 6A:2–7, 10,12–16), vzácněji z vodorovných řad šikmých nebo svislých hřebenových vpichů (obr. 6:8), ojediněle z šikmých řad hřebenových vpichů (obr. 6:9) nebo svislých rýh (obr. 6:11). Typické je zejména umístění výzdoby na největší výduti nebo nad ní, v horní třetině nádoby. Nejčastěji jde tři až pět výzdobných pásů, přičemž horní a spodní okraj uzavírají pásy rýh, mezi nimiž jsou vícenásobné vlnice nebo vpichy.

Obr. 6. A: Výzdobné motivy na keramice ze žárových hrobů v Břeclavi-Pohansku. 1 – hr. 35; 2 – hr. 6; 3 – hr. 41; 4 – hr. 31; 5 – hr. 8; 6 – hr. 17; 7 – hr. 20a; 8 – hr. 24; 9 – hr. 20b; 10 – hr. 48a; 11 – hr. 28; 12 – hr. 18; 13 – hr. 12; 14 – hr. 10; 15 – hr. 30; 16 – hr. 13. B: Typy okrajů časně slovanské keramiky podle I. Pleinerové a J. Zemana. C: Typy dnů časně slovanské keramiky podle I. Pleinerové a J. Zemana doplněné variantami z břeclovských lokalit

Zatímco v celkových tvarech, v utváření okrajů a den, v přípravě materiálu, v povrchovém opracování a obtáčení okraje se jeví podunajská keramika ze žáro- vých hrobů jako jednotná, ve výzdobě této keramiky můžeme spatřovat dvě skupi- ny, v jejichž rámci se jeví ještě další podskupiny.

I. skupinu podunajské keramiky představují nádoby, jejichž výzdoba je neuměle rytá, zřejmě v důsledku toho, že byla dělána na pevně stojící nádobě. Linie jsou roztřesené, nepravidelné, nerovné. Patří sem 14 nádob (*tab. 3:1; 4:3, 5:1,3; 6:1,3,6,, 7:1; 8:4; 9:4; 10:1; 12:2; 13:2,3*). Z nich zejména archaicky působí nádoby z hr. 28 (*tab. VII:3*) a 48b (*tab. IX:5*) zdobené vysokou vícenásobnou vlnicí; nádobu z hr. 28 kromě toho zdobí svislé svazky rýh. U ostatních nádob je výzdoba sice provedena pečlivěji, avšak hluboké rytí, zahrocení vlnovek atd. nasvědčuje, že nádoba při zdobení nerotovala. O též svědčí klikatkovitě provedená vlnice na střepech z hr. 30 (*tab. 10:1*). Důležité je též, že nádoba s neuměle rytou výzdobou se vyskytla v hr. 6 spolu s klasickým vázovitým tvarem pražského typu (pokud tam nešlo o porušení staršího hrobu mladším). Nádoby s neuměle provedenou vý- zdobou mají převážně zaoblené okraje (hr. 10, 13, 18, 23, 30, 41, 48), vzácněji ku- želovitě seříznuté okraje (hr. 6, 8).

II. skupinu podunajské keramiky reprezentují nádoby se zručně a plynule rytou výzdobou prováděnou zřejmě při obtáčení nádoby; patří sem 10 nádob (*tab. 7:2—4; 8:3; 10:2,4; 11:3; 12:1,3; 13:1*). Vlnice na těchto nádobách jsou více či méně pra- videlné, avšak v každém případě lehce a zručně ryté (srovnej zejména *tab. 10:4; 12:1; VIII:1,6*), takže je prakticky nelze odlišit od výzdoby nádob z kostrových hrobů, případně ze středohradištních sídlištních objektů. Často se v této skupině uplatňují též hřebenové vpichy (*tab. VI:1,2,7*), u nichž je ovšem někdy těžké rozlišit, zda jsou provedeny na stojící nebo rotující nádobě; např. na nádobě z hr. 20b (*tab. VI:2*) je zřejmě část vpichů provedena na rotujícím exempláři (vodorovné řady), část na stojící nádobě (šikmé řady). Zdá se, že u zručně zdobe- ných nádob má převážná většina okraje kuželovitě seříznuté a dna klenutá (hr. 20a—b, 34, 39), menšina okraje zaoblené a dna rovná nebo vypouklá (hr. 19, 24).

Zvláštní podskupinu (IIa) zručně zdobené podunajské keramiky tvoří exempláře zdobené téměř v celé polovině výšky, většinou hustě pod sebou řazenými více- násobnými vlnkami (*tab. 10:2; 13:1*) ale též vpichy (*tab. 7:3*). Bohužel se většinou u těchto nádob nezachovaly okraje. Rozmístění výzdoby na větší části nádoby se objevilo ojedinele i v I. skupině (hr. 17 — *tab. 6:6*).

B. Z žárového pohřebiště v lese Trnava pochází 19 nádob, z toho 15 celých a 4 spodní části (hr. 8, 11, 12, 15). Z celých nádob náleželo 8 kusů k nezdobeným tvarům (4 z porušených hrobů z r. 1922, po 2 z hr. 4 a 10), 7 kusů zdobenému podunajskému typu (2 z porušených hrobů v r. 1936, hr. 1, 3, 9, 14, A), k nimž lze přiřadit k fragmentární nádoby z hr. 8 a 15, které jsou zdobené.

Z nezdobených nádob patří šest (*tab. 15:4; 16:3; 17:3; 18:1—3*) ke klasické- mu pražskému typu (skupina I/1—2 dle PLEINEROVÉ—ZEMANA 1970). Další dva (*tab. 15:5; 16:4*) jsou poněkud baňatější (sk. I/2 dle uvedených autorů). Všechny jsou šedohnědě zbarveny. Okraje jsou u jednoho hrnce z hr. 10 (*tab. XI:2*) slabě dovnitř vklopené, u dvou hrnců z hr. 4 a 10 (*tab. 15:5; 16:4*) jsou kolmé a u nádob z porušených hrobů jsou více méně vyhnuté. Jednou se vyskytl okraj vodorovně seříznutý (*tab. 16:3*), jednou zaoblený (*tab. 18:2*) a čtyřikrát kuželovitě

seříznutý. Dna jsou vesměs vně rovná a zevnitř zaoblená, což někdy vede k tomu, že jsou nápadně masivní, jindy ve středu výrazně ztenčená. Jsou na nich stopy zrnité podsýpky. Povrch vykazuje vesměs jemnou vyhlazenou vrstvu, buď úplně hladkou nebo jemně drsnou. Někdy jsou na něm i svislé stopy po shlazování, které jsou na všech nezdobených nádobách zejména uvnitř, kde lze pozorovat i vodorovné a šikmé žlábků po prstech. Hliněné těsto bylo ve všech případech ostřeno drsným pískem a kaménky. Velikost nádob značně kolísala; jejich výška se pohybovala mezi 12—32 cm; tomu odpovídal i jejich obsah kolísající mezi 1—10 litry. Zvláštností na nezdobených nádobách z lesa Trnavy je plastická půlměsícovitá úchytká (tab. 17:3), pro niž shledává I. BORKOVSKÝ analogie na keramice doby římské (1940, 41). Na dvou hrncích byly reparační ctvory.

Zdobená keramika podunajského typu je zastoupena 9 kusy (tab. 15:1,3; 16:1,2; 17:1,2; 19:1—3), z toho je šest úplných. Jsou vejcité štihlejší (tab. 19:2) i širší (tab. 15:3). Zvlášt výrazné členění má hrnec z hr. 14, který lze označit za situlovitý (tab. 17:1). Čtyři nádoby mají soudkovitý tvar (tab. 16:2; 15:1; 19:1,3). Většina zachovaných okrajů byla výrazně vyhnutá a zaoblená, u jedné zdobené nádoby z porušeného hrobu vytvářel zaoblený okraj na spodní straně hranu (tab. 19:1). Nádoba z hr. 14 měla okraj tupě kuželovitě seříznutý (tab. 17:1). Dna zdobených nádob jsou z vnější strany zásadně klenutá; z vnitřní strany převažuje též klenutí (hr. 1, 14, 15), případně jsou zaoblená (tab. 19:1,3) nebo rovná (tab. 16:1; 19:2). Na nádobě z hr. 8 byl centrálně umístěný důlek (tab. X:6) a na nádobě z hr. 9 byla excentrická plasticky vystouplá technická značka (tab. XI:1). Na dnech nádob z hr. 1, 8, 9 se jevila zrnitá podsýpka, u ostatních zdobených nádob byla dna hladká. Nádoby jsou hnědé až šedohnědé barvy, místy s tmavšími skvrnami. Hlinité těsto je většinou případů ostřeno drsným pískem a kaménky, jen u nádoby z hr. 8 a 14 byl v hlině jen písek, v ostřivu nádob z hr. 9 a 14 byla i příměs slídy. Povrch byl ve všech případech potažen jemnější vrstvou. Uvnitř většiny nádob jsou patrné svislé stopy po shlazování, na okrajích slabé stopy po obtáčení. Na nádobě z hr. 1 je svislé žlábkování i na povrchu. Nádoba z hr. 9 vykazuje na povrchu i uvnitř vodorovné praskliny na spojích válečků, jinak je stejně jako nádoba z hr. 8 velmi pravidelná. Reparační otvory byly zjištěny jen na jedné nádobě (tab. 19:1). Velikost zdobených nádob kolísala mezi 17—24,5 cm, obsah mezi 1,65—4 litry.

Nejčastěji zastoupeným výzdobným motivem na úplných nádobách jsou dva pásy vodorovných rýh, mezi nimiž jsou buď dvě (tab. X:1,2,4; XI:3) nebo jedna hřebenová vlnice (tab. X:3). Dvojice hřebenových vlnic s pásem rýh pod ní se vyskytla ve dvou případech (tab. 16:1; 19:3). Výrazně cdišnou výzdobu mají nádoby z hr. 9 a 15 (tab. 16:2 a 17:1). Nádoba z hr. 15 má vlnicovou výzdobu i na seříznuté plošce okraje a pod hrdlem má dvě hřebenové vlnovky, mezi nimiž jsou šikmé svazky rýh (tab. 17:2). Výzdoba na okraji sestávající z hřebenových vpichů byla i na nádobě z hr. 3 (tab. 15:3). Na dokonale obtáčené nádobě z hr. 9 sestávala výzdoba ze tří hřebenových vlnic oddělených slabě zřetelnými pásy vodorovných rýh (tab. 16:1). Již J. POULÍK si svého času povšiml výjimečnosti této nádoby na žárovém pohřebišti a srovnával ji s dokonalou keramikou ze slovanskoavarských pohřebišť (1948/50, 34—36).

Mezi zdobenou keramikou z žárového pohřebiště v lese Trnava reprezentují nádoby z hr. 7, 8, A, které ležely vedle sebe ve středu pohřebiště, technicky dokonalejší skupinu. Vyznačují se dokonalejším vypracováním těla nádoby, výrazným

vyhnutím okrajů, zručně provedenou výzdobou a ve dvou případech i technickými značkami na dně.

C. Z žárového pohřebiště ve Staré Břeclavi pochází 31 nádob, z toho 13 celých (hr. 1, 3, 5, 6, 8—10, 15, 21, 23, 24, 26, 33), 4 horní části (hr. 13, 14, žár. D) a 14 spodních částí (hr. 2, 4, 7, 12, 13, 16—19, 22, 30, 32, žár. D).

Nezdobené časně slovanské keramice patřilo 11 celých nádob (hr. 1, 3, 5, 6, 8, 9, 15, 21, 23, 24, 33) a 3 horní části (hr. 13, žár. D). Jsou mezi ní zastoupeny klasické vázovité tvary s téměř kolmým okrajem (*tab. 20:5; 21:3; 24:4; X:5; XIV:1,8*) nebo s mírně vykloněným okrajem (*tab. 20:1,3; 24:1; XIII:1,3; XV:5*) patřící ke skupině I/1 (PLEINEROVÁ—ZEMAN 1970, 724, obr. 1:1), tak tvary soudkovité s kolmým (*tab. 21:2*) nebo vykloněným okrajem (*tab. 21:5; 22:3,7; 24:3; 26:1,3; XIV:2,5,7; XVI:1*) odpovídající III. skupině (PLEINEROVÁ—ZEMAN 1970, 725). Z žároviště D pochází fragment dvoukónické nádoby s kolmým okrajem (*tab. 26:4*) patřící ke skupině IV/2 (PLEINEROVÁ—ZEMAN 1970, 726) a fragment lahvovité nádoby (*tab. 26:3*), která se vymyká z dosavadních typologických schemat. Nezdobená keramika je v zásadě hnědá, v několika případech šedohnědá, často s tmavšími skvrnami. Hlína je ostřena jemnějším (hr. 5, 33) nebo drsným pískem (hr. 1, 3, 24), pískem a kaménky (hr. 6, 8, 9, 15, 21, 23), do těsta jedné nádoby je přimíšena i slída (hr. 6). Povrch nádob je zpravidla potažen jemnější vrstvou (hr. 1, 3, 5, 8, 9, 21, 24, 33), ve dvou případech je drsný (hr. 15, 23) a u některých pronikají hladkou vrstvou na povrch kaménky (hr. 8, 9, 15, 23). Stopy po svislém shlazování lze pozorovat u většiny nádob uvnitř (hr. 1, 3, 9), u některých i na povrchu (hr. 1, 3, 6, 8, 21, 24, 33). Běžné jsou šikmé stopy po shlazování uvnitř (hr. 6, 8, 15), vodorovné žlábků uvnitř (hr. 21, 24) nebo vodorovné stopy po modelaci na povrchu (hr. 8). Na nádobě z hr. 5 jsou svislé a vodorovné rýhy po špachtli. Všechny tyto nerovnosti svědčí o nálepkové technice aplikované při výrobě nádob. Okraje jsou kolmé jen u nádob z hr. 5, 6, 33, jinak jsou poněkud vyhnuté. Poměrně často bývají zaoblené (hr. 3, 6, 23, 24, 33) nebo kuželovitě seříznuté (hr. 1, 5, 15, 21), vzácně vodorovně seříznuté (hr. 9). Dna bývají vně rovná (hr. 5, 6, 8, 23, 33) nebo slabě klenutá (hr. 3, 9, 15, 21, 24), zevnitř zaoblená a tudíž značně masivní (hr. 1, 6, 15, 21, 24), jindy rovná, zpravidla také dosti silná (hr. 3, 5, 8, 9, 23, 33). Na vnější straně pozorujeme někdy obvodový prstenec (hr. 1, 6). Dna, zejména vně rovná, jsou značně hrboilatá, s otisky kamének a travin, což lze pozorovat i na nádobách, z nichž se zachovaly jen spodní části (*tab. XIII:4; XIV:4; XV:4; XVI:4*). U ostatních nádob byla sice dna mnohdy nerovná, ale v zásadě hladká. Některé z nádob jsou mimořádně masivní (hr. 1, 6, 9, 15). Mezi nezdobenými nádobami jsou zastoupeny různé velikosti: od nádob drobných o výšce do 10 cm a obsahu 0,3—0,4 litru (hr. 23, 33) přes nádoby střední velikosti o výšce 20—25 cm a obsahu 2,3—3,6 litru (hr. 1, 3, 5, 6, 8, 9) až po nádoby velké o výšce mezi 25—30 cm a obsahu 5—9,3 litru (hr. 15, 21, 24).

Zdobená časně slovanská keramika je ve Staré Břeclavi zastoupena podstatně méně než na předešlých dvou pohřebištích. Patří k ní dvě celé nádoby (hr. 10, 26), jedna horní část (hr. 14) a dvě spodní části (hr. 2, 34). Výrazně mezi ní převažují tvary soudkovité (*tab. 21:10; 22:1; 26:2; XIV:3; XVI:5*), vzácnější jsou tvary vejčité (*tab. 20:2; 25:1; XIII:2; XVI:2*), z nichž zejména nádoba z hr. 2 má nožkovitě zúženou čás nad dnem. Okraje jsou v jednom případě méně (hr. 10) a ve dvou případech výrazně vyhnuté (hr. 14, 26), vždy zaoblené. Ze čty-

řech den je jedno vně i zevnitř rovné (hr. 26), ostatní jsou vně klenutá a zevnitř více či méně zaoblená nebo zešíkmená, takže jsou značně masivní (hr. 2, 10, 34); klenutí dna je u nádoby z hr. 2 zdůrazněno obvodovým prstencem (*tab. XIII:2*). Keramické těsto je ostřeno pískem, do těsta nádoby z hr. 34 bylo přidáno velké množství kamének, které vyčnívají i z jemnější povrchové vrstvy, která je u ostatních nádob hladká. Všechny zdobené nádoby jsou hnědé až šedohnědé, některé se skvrnami. U dvou jsou patrné uvnitř svislé (hr. 26, 34) a u jedné šikmé stopy po shlazování válečků (hr. 2). Jen u tří nádob (hr. 10, 14, 26) jsou výraznější stopy po obtáčení. Výzdoba je u dvou nádob značně primitivní: na nádobě z hr. 2 jsou to hřebenové, dole zahrocené vlnice, na hrnci z hr. 34 dvojitá neumělá vlnice a pod ní dvojitá vodorovná rýha. Na třech nádobách je výzdoba zručně rytá: na nádobách z hr. 10 a 26 se střídají hřebenové vlnice a vodorovné rýhy, na nádobě z hr. 14 je typická kombinace dvou hřebenových vlnic mezi dvěma pásy vodorovných rýh. Na nádobě z hr. 10 je výzdoba i na vnitřní straně okraje; pozůstává ze tří vodorovných rýh. I ve Staré Břeclavi se jeví mezi zdobenými nádobami dvě skupiny: technologicky primitivnější s neumělou výzdobou (hr. 2, 34) a dokonalejší se zručně rytou výzdobou. Výška zdobených nádob kolísala mezi 22,7—27,5 cm, obsah se pohyboval mezi 2,75—9 litry.

Při hodnocení keramiky ze starobřeclavského pohřebiště nemůžeme opomenout ani spodní části nádob, které pocházejí z 11 hrobů (*tab. 20:4; 21:4; 22:2,5,6; 23:1,3,4; 24:2; 25:2,3*) a 1 kus ze žároviště D (*tab. 26:5*). Vyskytly se mezi nimi tři typy den podle klasifikace PLEINEROVÉ—ZEMANA (1970, obr. 7; zde *obr. 6C*), a to 4 kusy typu a, 2 kusy typu b, 3 kusy typu d (tedy bez typu c) a nadto byly po jednom kusu zastoupeny další typy: e (vně klenuté, zevnitř zaoblené — *obr. 6C:e*), f (vně klenuté, zevnitř rovné — *obr. 6C:f*), g (vně s obvodovým výstupkem, uvnitř zaoblené — *obr. 6C:g*). Kromě toho se mezi nimi objevuje další typologický prvek — totiž prstencovitě rozšíření na přechodu k výduti, takže nádoba jakoby nasedala na zvláštní podstavec (zejména výrazné je to u fragmentu z hr. 32 — *tab. 25:3; XVI:4*, méně zřetelné u hr. 7, 12, 13 a žár. D — *tab. 21:4; 22:2; 26:5*); projevilo se to též na celé nádobě z hr. 1 (*tab. 20:1*). Jde o příznak primitivní výrobní technologie. Podle stop nedokonalé výrobní techniky, otisků hrubé podsýpky na dnech, podle síly den a jejich prstencovitého rozšíření, bude asi většina spodních částí nádob patřit k nezdobené časně slovanské keramice. Tvarově je zajímavý spodek nádoby z hr. 22 (*tab. 24:2*), který zřejmě pochází z široké mísovité nádoby, a fragment mimořádně velkého hrnce z hr. 19 (*tab. 23:4; XV:4*), který podle průměru výdutě (31 cm) patřil k největším nádobám na lokalitě vůbec.

OSTATNÍ INVENTÁŘ Z ŽÁROVÝCH HROBŮ

Nekeramický inventář žárových hrobů je vzácný a chronologicky zpravidla nevýrazný. Relativně více věcí se vyskytlo v hrobech na Pohansku, ale ani tam nejde o předměty, pomocí nichž by bylo možné nějak výrazněji objasnit denní potřeby té doby, odhalit společenské postavení pohřbeného apod., jak to můžeme učinit na základě inventáře kostrových hrobů. K chronologicky nevýrazným předmětům patří úštěpy z hr. 4 z Pohanska (*tab. 2:5. III:6*) a z hr. 27 ve Staré Břeclavi, železná hráněná tyčinka z hr. 9 na Pohansku (*tab. 5:2; IV:5*) a železný pásek s otvorem z hr. 16 tamtéž (*tab. 6:5; V:3*), o němž nemůžeme říci, z čeho

vlastně pocházel, stejně jako o bronzových plíšcích z hr. 31 ve Staré Břeclavi, které jsou tak malé, že nelze rekonstruovat předmět, jehož jsou fragmentem. Ani z atáše vědra z hr. 31 na Pohansku (*tab. 10:3; VII:6*) nelze vytěžit chronologické poznatky, neboť jde o nejjednodušší tvar, který je časově indiferentní.

Nože jsou nejčastějším přídatkem. Našly se celé nebo ve zlomcích ve třech hrobech na Pohansku (hr. 7, 23, 32 — *tab. 4:2; 8:5; 10:5; IV:2; VI:6*), ve dvou hrobech ve Staré Břeclavi (hr. 6, 13 — *tab. 21:1. 22:4*) a v lese Trnava v jednom hrobě (hr. 8). Jde o běžné užitkové tvary a velikosti, převážně s masivními řapy, bez chronologické průkaznosti.

Přezky jsou známy jen z Pohanska ve dvou exemplářích. Obě jsou železné, s prohnutými boky, v jednom případě natolik, že rámeček nabývá osmičkovitý tvar. Jsou chronologicky nejprůkaznějším materiálem z pohřebiště. Přezka z hr. 1 (*tab. 1:2; III:2*) má jen mírně prohnuté boky. Její četné analogie jsou na pohřebištích z doby avarské např. v Alattýánu v hr. 37, 78, 111, 322, 604, tedy v nálezo- vých celcích s trojhrbitými šipkami, s hladkými plechovými nákončími, s pravo- úhlými nebo terčovitými kovánami opasku, s náušnicemi s ovaloidním granulova- ným závěskem, které patří do tamější druhé chronologické skupiny hrobů ze třetí a z počátku čtvrté čtvrtiny 7. století (KOVŘIG 1963, 123—147, Taf. 2:28—41; 7:1—20; 10:23—25; 23:29—39; 38:29—43). Na současném pohřebišti v Holiarech se vyskytla přezka tohoto typu v hr. 477 (TOČÍK 1968, 77, tab. 69), kde se vedle kotoučovitých a pravoúhlých ozdob opasku a hladkých plechových nákončí objevily i dvě bronzové faléry s otvorem, protáhlé třmeny s rovnou stupačkou a smyčkovitým uchem (III. typ podle ČILINSKÉ 1966, 190, obr. 22:3), které jsou datovány rovněž do druhé poloviny 7. století (ČILINSKÁ 1966, 190—193). Osmičkovitá přezka z hr. 38 (*tab. 11:4; VIII:5*) má obdoby v chronologicky nevýrazných hro- bech 496 a 628 v Alattýánu (KOVŘIG 1963, Taf. 33:22—24; 40:20—22) a též v hr. 2 v Holiarech, v němž jsou rovněž třmeny III. typu, udidlo s rovnými po- stranicemi a terčovité bronzové ozdoby opasku (TOČÍK 1968, tab. 25:1—13,15, 17—19,21), které se řadí, jak bylo konstatováno, výše, do 2. poloviny 7. století. Obě přezky jsou tedy hrobovými celky bezpečně uváděny v souvislost s 2. polovi- nou 7. století. Neznamená to ovšem, že by nemohly být starší. Jsou totiž poměrně hojné v sídlištní vrstvě hradiska v Zimně, která je datována na do 6.—7. století (AULICH 1972, 46, tab. 11:15—20,23—27, 31). Na Pohansku jsou v obou případech s nezdobenou časně slovanskou keramikou velmi primitivních tvarů.

Šipka z hr. 4 na Pohansku patří k typu listovitých s tulejkou (*tab. 2:4; III:5*). Šipky tohoto typu jsou běžné v merovejskolangobardské fázi stěhování národů na Moravě z 1. poloviny 6. století (TEJRAL 1975, 402) a ojediněle se objevují i ve starší podunajské fázi z 2. poloviny 5. a z počátku 6. století tohoto období (TEJRAL 1982, 154). Objevily se též na slovanskoavaraském pohřebišti v Holiarech v hr. 176 (TOČÍK 1968, 38, tab. 47:4) a jsou v několika exemplářích na hradišti v Zimně (AULICH 1972, 53, tab. 10:21—27,29—33). Lze s nimi tedy v časně slovanském prostředí počítat, i když k datování jsou nepoužitelné neboť nechybí např. ani v celcích velkomoravských.

Bronzová pinzeta z hr. 17 ve Staré Břeclavi (*tab. 23:2*) představuje jednodu- chý tvar s rozšířenými konci ramen, který je běžný od doby laténské až po stěhování národů v různonrodnickém prostředí (PODBORSKÝ 1961, 76). Běžné jsou i ve druhé a třetí fázi stěhování národů na Moravě (TEJRAL 1975, 413; týž 1982, 145—146). V časně slovanských památkách se pinzety vyskytly v Zimně

(AULICH 1972, 71—72, tab. 12:15; uvádí se tam analogie 5.—6. stol. z Litvy a ze 6.—7. stol. z alamanských pohřebišť), v Dessau-Mosigkau (KRÜGER 1967, Abb. 36:10,11) a jsou běžné na současných slovanskoavarských pohřebištech, např. v Děvínské Nové Vsi v hr. 205, 305, 359 (EISNER 1952, tab. 33:3a,b; 45:5; 81:7), v Nových Zámčích v hr. 399 a 491 (ČILINSKÁ 1966, 183, tab. 60:2; 73:11), v Holiarech v hr. 73, 85, 184, 230, 271, 461 (TOČÍK 1968, tab. 33:9; 35:11; 48:1; 51:7; 55:9; 67:19), v Alattyánu v hr. 203, 426, 700 (KOVRIK 1963, tab. 17:5; 28:25; 44:19) aj., takže je lze charakterizovat jako běžnou toaletní potřebu v 6.—8. století, zatímco později je v našem prostředí vzácná.

Korálky jsou doloženy v hr. 32 na Pohansku (tab. 10:7; VII:8) a z hr. 21 ve Staré Břeclavi, v obou případech v doprovodu nezdobené časně slovanské keramiky. Zatímco k typu starobřeclavských korálků nelze nic říci, neboť se z nich zachovaly jen šedomodré slitky, korál z Pohanska prošel sice také žárem hranice, ale zachoval si přes částečné natavení původní tvar, i když ztratil základní barvu. Je kotoučkovitý, šedobílý, zdobený obvodovými modrými proužky; nejvíce připomíná korál z porušených hrobů z Vranovic (POULÍK 1948, tab. 39:47). Korálky jiných typů byly v žárových hrobech ve Velaticích (POULÍK 1948, 92, obr. 25:4—8). K datování nemohou přispět.

DATOVÁNÍ POHŘEBIŠŤ

Pro přímé datování na základě spolehlivě datovatelného materiálu poskytla pohřebišť z břeclovského katastru jen nepatrnou a nejistou oporu. Jsou to fakticky jen přezky s prohnutými boky z hr. 1 a 38 s nezdobenou časně slovanskou keramikou na Pohansku, které uvádějí tyto celky podle analogií na slovanskoavarských pohřebištech v souvislost s druhou polovinou 7. století. To je doba, kdy jsme již předpokládali vyznívání keramiky pražského typu. I když není vyloučeno že uvedené celky jsou fakticky starší, sotva bychom mohli s jejich datováním sestoupit pod první polovinu 7. století.

Nezbývá tedy než použít jiné metody, kterou svého času aplikoval J. ZEMAN (1966, 178—179), totiž porovnat zastoupení nezdobené a zdobené keramiky v hrobech za předpokladu, že nezdobená keramika je v zásadě starší, kdežto zdobená mladší, i když je nutné počítat s částečným časovým překrýváním výskytu obou druhů keramiky. Při tomto postupu vycházím z počtu určitelných nádob, tj. nejen z celých kusů, ale i z horních částí, podle nichž lze rozlišit nádoby skutečně zdobené či nezdobené, a též ze spodních částí, na nichž se zachovaly zbytky výzdoby (nezdobenou nádobu nelze podle zachovaného spodku rozlišit, pokud není zachována až k hrdlu).

Počet určitelných nádob byl na Pohansku 32 (100 %), z toho k nezdobené časně slovanské keramice patřilo 9 kusů (28 %) a ke zdobené keramice 23 kusů (72 %). V souladu se svědectvím přezek by se tedy zdálo, že něco víc než čtvrtina pohřebišť patří zhruba do první poloviny 7. století (snad s jistým přesahem do 6. století) a tři čtvrtiny ho již patří do druhé poloviny 7. a do 8. století. 28 % nádob má zručně provedenou výzdobu a jsou tedy relativně nejmladší, zařaditelné do 8. století. Nezdobená a primitivně zdobená keramika se soustřeďovala v severozápadní skupině hrobů, zatímco zručně zdobená keramika převažovala v jihovýchodní skupině hrobů (kde ovšem byly též 2 nezdobené a 4 primitivně zdobené hrnce).

Na pohřebišti v lese Trnava bylo 17 určitelných nádob (100 %), z toho k nezdobené keramice patřilo 8 kusů (47 %) a k podunajskému typu 9 kusů (53 %). Pohřebiště by tedy mělo být starší než nekropole na Pohansku. Tento mechanický přístup k chronologickému hodnocení by však nebyl zcela správný. Ve dvou hrobech (č. 4, 10) bylo totiž po dvou nezdobených nádobách, čímž se neadekvátně zvýšil podíl nezdobené keramiky v chronologických úvahách, a dva hroby (č. 8, 9) měly zase tak vyspělou keramiku, jaká se na Pohansku vůbec nevyskytla, i když se nevymyká z rámce stylu slovanskoavarských pohřebišť, která ovšem mohou přesahovat do 9. století. Chronologie pohřebišť na Pohansku a v lese Trnava nebude tedy asi příliš odlišná.

Jinak je tomu ve Staré Břeclavi, kde ze 17 určitelných nádob (100 %) náleželo k nezdobené časně slovanské keramice 12 kusů (70 %) a k podunajskému typu 5 kusů (30 %). Podle toho by pohřebiště ve Staré Břeclavi bylo výrazně starší než pohřebiště na Pohansku a v lese Trnava. Odpovídá tomu i skutečnost, že pražský typ je tam zastoupen rovnoměrně v obou skupinách hrobů, zejména uvážíme-li, že spodní části nádob z tohoto pohřebišť patří zřejmě z větší části též k nezdobené keramice. O počátcích starobřeclavského pohřebišť již hluboko v 6. století a o jeho trvání v 7. století není třeba pochybovat.

Znovu ovšem podotýkám, že uvedený postup při datování slovanských žárových pohřebišť není zcela spolehlivý. Především proto, že pokud si nejsme jisti, že bylo vykopáno celé pohřebiště, nevíme jaký vzorek inventáře vlastně hodnotíme a nelze vyloučit, že neprokopaná část pohřebišť obsahuje pouze jeden druh keramiky, který by celkový obraz procentuálního zastoupení podstatně změnil. Zatímco u pohřebišť v lese Trnava a ve Staré Břeclavi nemáme k dispozici žádnou kontrolu správnosti uvedeného datovacího pokusu, na Pohansku se objevuje rozpor mezi datováním pohřebišť a sídlišť. Jak uvidíme dále, smíšený horizont na sídlišti je celkem bezpečně datován do 2. poloviny 6. století a přesahuje do 7. století. I když se zejména podle tzv. osady I a dalších indicí zdá, že starohradištní horizont pouze s podunajskou keramikou z 2. poloviny 7. a z 8. století je zastoupen nejvíce, což by odpovídalo i značnému počtu hrobů se zdobenou keramikou, přece jen nelze pominout skutečnost, že v osadě je výrazně zastoupen i horizont s nezdobenou v ruce robenou keramikou, který má své kořeny v 1. polovině 6. století. Nutně tedy musíme přiřadit i tomuto období některé hroby. Je samozřejmě možné, že skupina nejstarších hrobů nebyla na Pohansku ještě zachycena. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že počet obydlí a tudíž i počet rodin žijících v nejstarší fázi osady je větší než počet skupin hrobů na pohřebišti nebo vypočítaný počet rodin tam pohřbených.

DEMOGRAFICKÉ POZNATKY

Antropologický rozbor kosterních pozůstatků ze žárových hrobů ze Staré Břeclavi a z Pohanska provedla doc. dr. A. LORENCOVÁ, CSc. I když výsledné rozřídění materiálu ze Staré Břeclavi (LORENCOVÁ 1961) je uspořádáno podle jiných hledisek (CHOCHOL 1958, 567) než u materiálu z Pohanska (např. STLOUKAL—VYHNÁNEK 1976, 28), lze z něho vyvodit aspoň částečně srovnatelné demografické poznatky.

Ve Staré Břeclavi bylo pohřbeno 32 jedinců. Z nich bylo 9 dětí, 9 mužů a 8 žen,

PŘEHLED I

Antropologické údaje o žárových hrobech ve Staré Břeclavi

Číslo hrobu	Počet jedinců	Pohlaví	Věková kategorie
1	1	žena	iuv
2	1	muž	mat
3	1	muž	ad
4	1	dítě	inf II
5	1	dítě	inf III
6	1	muž	mat
7	1	žena	ad
8	1	dítě	inf III
9	1	dítě	inf III
10	1	muž	mat
11	1	žena	sen
12	1	dítě	inf II
13	2	žena	ad
		muž	mat
14	0	—	—
15	1	žena	mat-sen
16	1	dítě	inf I-II
17	1	muž	mat- sen

Číslo hrobu	Počet jedinců	Pohlaví	Věková kategorie
18	1	muž	nejm. ad
19	2	muž	mat-sen
		žena	ad
20	1	žena	ad
21	1	žena	mat
22	0	—	—
23	0	—	—
24	1	?	nejm. ad
25	1	?	?
26	0	—	—
27	1	?	?
28	1	?	mat
29	1	dítě	inf II
30	1	?	?
31	1	?	?
32	1	dítě	inf III
33	1	dítě	inf II
žár. D	1	muž	mat-sen

přičemž 6 pohřbů bylo neurčitelných (přehled I). Z mužů téměř polovina dosáhla věku zralého (30—50 let), dva zemřeli mladší (20—30 let) a tři po 50 letech. Ženy se dožily věku v průměru nižšího než muži. Většina jich zemřela ve své dospělosti (20—30 let), věku staršího a stařeckého dosáhly tři (50 až 60 a nad 60 let) a jedna zemřela mladistvá (16—18 let).

Na Pohansku bylo pohřbeno v 47 hrobech 50 jedinců (z 55 hrobů bylo 8 bez pozůstatků pohřbených). Z nich bylo 15 dětí, 2 mladiství neurčitelného pohlaví, 13 mužů, 11 žen, přičemž u pozůstatků 7 dospělých nebylo určité pohlaví a ve 2 případech se nedalo zjistit pohlaví ani věk (přehled II). Z mužů téměř polovina zemřela dospělých (20—40 let) a o něco více než polovina ve věku zralém (3 ve věku ad-mat, 4 ve věku mat., tj. 40—60 let); stařeckého věku se podle tohoto třídění nedočkal žádný. Z žen zemřely dvě mladistvé (18 %), čtyři ve věku nejméně dospělém až zralém (ad-mat, tj. 20—60 let) a tři ve věku zralém (mat., 40—60 let),

PŘEHLED II

Antropologické údaje o žárových hrobech v Břeclavi-Pohansku

Číslo hrobu	Počet jedinců	Pohlaví	Věková kategorie
1	0	—	—
2	1	dítě	inf II
3	1	dítě	inf I
4	2	muž	mat
		dítě	inf I
5	1	?	ad
6	1	žena	mat-sen
7	1	dítě	inf II
8	0	—	—
9	1	muž	nejm. ad
10	1	žena	nejm. ad
11	1	?	nejm. ad
12	1	muž	ad
13	1	žena	mat
14	0	—	—
15	0	—	—
16	1	?	ad
17	1	?	nejm. iuv
18	0	—	—
19	0	—	—
20	2	muž	mat
		žena	ad-mat
21	1	?	ad-mat
22	1	žena	ad-mat
23	1	?	?
24	1	muž	mat
25	1	žena	ad-mat
26	1	muž	mat
27	1	dítě	inf I

Číslo hrobu	Počet jedinců	Pohlaví	Věková kategorie
28	1	dítě	inf I
29	1	dítě	inf I
30	1	?	?
31	1	žena	mat
32	1	muž	ad-mat
33	1	dítě	inf I
34	1	muž	ad
35	1	dítě	inf I
36	1	žena	mat-sen
37	1	muž	ad
38	1	žena?	iuv
39	0	—	—
40	0	—	—
41	1	muž	nejm. ad
42	1	dítě	inf I
43	1	dítě	inf I
44	1	dítě	inf II
45	1	muž	ad
46	1	?	ad
47	1	?	nejm. ad
48	1	dítě	inf II
49	1	dítě	inf I
50	1	dítě	inf I
51	1	žena	mat
52	1	?	iuv
53	1	?	ad
54	1	muž	ad
55	2	muž	ad
		žena?	iuv

tj. dohromady 63%; u dvou není vyloučeno, že se dočkaly věku stařeckého (nad 60 let, 18 %). Ženy na Pohansku měl tedy v průměru vyšší věk než muži.

Jak ve Staré Břeclavi tak na Pohansku vymřela třetina populace do 14 let, což odpovídá zjištěním E. NEUSTUPNÉHO na různých vzorcích populací od neolitu až po dobu hradištní (1983, 33). Poněkud vyšší dětská úmrtnost byla doložena na pohřebišti v lese Trnava, kde z osmi orientačně určitelných kosterních pozůstatků byly čtyři dětské. Skutečný stav je tam však zřejmě zkreslen špatnou zachovalostí kosterního materiálu, která nedovolila RNDr. T. DACÍKOVI pokusit se o určení pohlaví a bližší věkové skupiny.